

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/102021>

Please be advised that this information was generated on 2017-10-20 and may be subject to change.

Streven naar begrijpelijkheid

Gevolgen voor causaliteit in Bijbelvertalingen

1 Inleiding

Het onderwerp *begrijpelijke taal* staat de laatste jaren volop in de belangstelling. Al langer zijn er vereenvoudigde teksten op de markt waarmee vreemdetaallearners zich een nieuwe taal eigen kunnen maken (zogenoemde *simplified texts* ‘eenvoudige teksten’). Tegenwoordig verschijnen er echter steeds vaker vereenvoudigde teksten voor moedertaalsprekers van het Nederlands. Zo is er sinds 2007 een versie van de grondwet in eenvoudig Nederlands, heeft de Wereldomroep een paar keer de troonrede in alledaags Nederlands herschreven (*De Troonrede in klare taal*) en worden er allerlei romans in “gewone taal” hertaald (zie onder andere de serie *Leeslicht* van Uitgeverij Eenvoudig Communiceren). Een andere bijdrage is de *Bijbel in Gewone Taal*, die in 2014 op de markt komt voor laaggeletterde lezers.

Er zijn verscheidene adviezen in omloop voor schrijvers die hun teksten willen vereenvoudigen. Los van de vormgeving (o.a. grotere letters, ruimere bladspiegel) en de structuur (o.a. (chrono)logische ordening van de informatie), wordt schrijvers geadviseerd hun woordkeuze en zinslengte aan te passen (vergelijk bijvoorbeeld de Richtlijnen Eenvoudig Communiceren).¹ En inderdaad wijst recent leesbaarheidsonderzoek uit dat woord- en zinslengte nog altijd behoren tot de beste voorspellers van scores op tekstbegrip door basisschoolleerlingen (Kraf & Pander Maat 2009). Toch is ondui-

Samenvatting*

Vereenvoudiging van teksten is complex. In dit corpusonderzoek gaan we na welk gevolg het streven naar begrijpelijkheid heeft voor de markering van samenhang, in het bijzonder de talige uitdrukking van causale coherentierelaties. Daartoe vergelijken we in een *corpusanalyse* twee recente Bijbelvertalingen: de *Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV) voor relatief ervaren lezers en de *Bijbel in Gewone Taal* (BGT) voor lezers met een lage geletterdheid. De resultaten wijzen uit dat de BGT veelvuldig causale inferenties expliciteert die NBV-lezers zelf moeten maken, maar anderzijds ook zinnen herordent waardoor causale relaties verdwijnen. De BGT kiest vooral voor causaliteitsmarkering tussen korte finiete zinnen (*want, daarom*); de NBV gebruikt daarnaast varianten met een hogere informatiedichtheid: *om-te-constructies* en zinnen met causale woordgroepen (*vanwege/door...*). Verder voert de BGT regelmatig syntactische vereenvoudiging door (meer *daarom-verbindingen*), zonder dat dit altijd tot conceptuele vereenvoudiging leidt. Een effectstudie moet uitwijzen of genoemde ingrepen daadwerkelijk een gunstig effect hebben op de begrijpelijkheid.

delijk of hertalers redelijk willekeurig te werk gaan of dat zij talige kenmerken daadwerkelijk systematisch aanpassen als zij teksten vereenvoudigen.

In dit onderzoek willen we voor één prominente categorie achterhalen welke gevolgen de vereenvoudiging van teksten heeft: causale coherentierelaties en hun markeringen. De markering van intersententiële causaliteit is in meerdere opzichten een relevant tekstkenmerk, zoals we zullen illustreren aan de hand van voorbeeld (1)–(5). In deze varianten op Marcus 3:8 zijn de causaal verbonden zinnen gemarkeerd als respectievelijk S_1 en S_2 .

- (1) [Al die mensen kwamen naar Jezus toe.]_{S1} [omdat ze over hem hadden gehoord.]_{S2}
- (2) [Al die mensen kwamen naar Jezus toe.]_{S1} [Ze hadden over hem gehoord.]_{S2}
- (3) [Al die mensen kwamen naar Jezus toe.]_{S1} [want ze hadden over hem gehoord.]_{S2}
- (4) [Al die mensen hadden over Jezus gehoord.]_{S2} [Daarom kwamen ze naar hem toe.]_{S1}
- (5) [Omdat al die mensen over Jezus hadden gehoord.]_{S2} [kwamen ze naar hem toe.]_{S1}

Een eerste manier waarop herschrijvers een causale sequentie kunnen vereenvoudigen is door de markering van causaliteit achterwege te laten met als doel zinnen korter te maken: schrijvers kunnen zin (1) vervangen door (2). Onderzoek naar vereenvoudigde teksten en teksten voor zwakke lezers wijst uit dat het opknippen en inkorten van zinnen vaak resulteert in teksten zonder (al te veel) verbindingswoorden (Crossley, McCarthy, Louwerse & McNamara 2007; Land 2009). De koepelterm *verbindingswoorden* wordt gebruikt om markeringen op globaal tekstniveau aan te duiden (zoals in *de eerste plaats, tenslotte, drie redenen daarvoor zijn, de oplossing is*) evenals markeringen op lokaal niveau (connectieven zoals *daarom* en *doordat* of lexicale frases zoals *het gevolg is*). Uit experimenteel onderzoek blijkt dat teksten zonder verbindingswoorden een averechts effect hebben op het tekstbegrip van zwakke lezers: vmbo'ers scoren slechter op tekstbegripvragen wanneer zij gefragmenteerde teksten lezen (teksten zonder verbindingswoorden en met elke zin op een nieuwe regel) dan wanneer zij coherente teksten met verbindingswoorden en doorlopende regels lezen (Land 2009; Sanders, Land & Mulder 2007).

Ook als schrijvers causale relaties expliciet laten, hebben ze variatiemogelijkheden. Schrijvers hebben namelijk de keus uit een heel scala aan causale connectieven, zoals (voegwoordelijke) bijwoorden (*daarom, daardoor*), nevenschikkende voegwoorden (*want, dus*)² en onderschikkende voegwoorden (*omdat, doordat, zodat, opdat*). De connectiefkeuze is dus een tweede middel waarmee schrijvers de syntactische en/of de conceptuele complexiteit van zinnen kunnen beïnvloeden. Syntactisch gezien kunnen schrijvers bijvoorbeeld kiezen tussen een onderschikkend *omdat* – zoals in (1) – en een nevenschikkend *want* – zoals in (3). Deze keuze heeft geen gevolgen voor de zinslengte, maar wel voor de ordening van de deelzinnen: een onderschikking als in (1) impliceert dat lezers (onbewust) een hiërarchische ordening tussen S_1 en S_2 moeten aanbrengen, terwijl dat bij een nevenschikking als in (3) niet hoeft (Sanders & Van Wijk 1996). Ook bij de variant in (4), waarbij S_2 geïntroduceerd wordt met *daarom*, hoeven lezers geen hiërarchische ordening aan te brengen. Volgens Evers-Vermeul en Sanders (2009) zijn fragmenten als (3) en (4) – juist vanwege het gebrek aan hiërarchische ordening tussen S_1 en S_2 – gemakkelijker dan fragmenten zoals (1), wat blijkt in een eerdere verwerving door kinderen.

De connectiefkeuze kan niet alleen syntactisch, maar ook conceptueel tot een vereenvoudiging van de zin leiden. Zo is *omdat* een achterwaarts connectief dat een oorzaak-zin inleidt, en dat meestal gebruikt wordt in zinnen zoals (1), waarbij het gevolg aan de oorzaak

voorafgaat (vergelijk *want* en *doordat*). *Daarom* is een voorwaarts connectief dat een gevolgzin inleidt en dat alleen gebruikt kan worden in zinnen zoals (4), waarbij de oorzaak voorafgaat aan het gevolg (vergelijk *dus* en *daardoor*). De voorwaartse connectieven drukken coherentierelaties uit die conceptueel eenvoudiger zijn, omdat de volgorde van de proposities de (chrono)logische volgorde weerspiegelt: oorzaak gaat vooraf aan gevolg. Bij achterwaartse connectieven is er doorgaans geen sprake van dergelijke iconiciteit van sequentie (Diesel 2005, 2008; Haiman 1985). Zoals voorbeeld (5) aantoont, kunnen ook zinnen met achterwaartse onderschikkende voegwoorden de (chrono)logische volgorde weerspiegelen. Dergelijke zinnen zijn echter om een andere reden complexer dan de voorwaartse varianten: de vooropplaatsing van de bijzin kost de lezer meer cognitieve energie, omdat hij er rekening mee houdt dat er een hoofdzin op de bijzin zal volgen (vergelijk de *opslagkosten* die Gibson 1998, 2000 noemt en de *processing theory of constituent order and complexity* van Hawkins 1994, 2004). Bij de variant in (4) kunnen lezers eerst S_2 verwerken voordat ze beginnen aan de verwerking van de *daarom*-zin in S_1 .

Schrijvers hebben voor het vereenvoudigen van zinnen met causaliteit nog een derde optie: ze kunnen de causaliteit tussen twee zinnen vervangen door causaliteit binnen één zin, of andersom (vgl. Vandepitte 1993). De ondergeschikte *omdat*-zin (een variant op Marcus 3:5) kan vereenvoudigd worden door S_2 in (6) te vervangen door een causaal voorzetsel en een naamwoordgroep, zoals *vanwege hun hardleersheid* in (7).

(6) [Jezus keek hen boos en verdrietig aan,]_{S1} [*omdat* ze hem niet wilden begrijpen.]_{S2}

(7) Jezus keek hen boos en verdrietig aan *vanwege* hun hardleersheid.

De intrasententiële causaliteit zorgt ervoor dat de grammaticale inbedding verdwijnt en dat daarmee de totale zin korter wordt, maar tevens dat S_1 een hogere informatiedichtheid krijgt.

Kortom, causale relaties en hun markeringsen zijn een relevant studieobject voor onderzoekers die willen weten waarom schrijvers voor specifieke tekstkenmerken kiezen als zij teksten vereenvoudigen. In dit onderzoek richten we ons op causaliteit in Bijbelvertalingen. Specifiek vergelijken we een Bijbel voor relatief sterke lezers, de *Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV, 2004/2007), met één voor relatief zwakke lezers, de *Bijbel in Gewone Taal* (BGT), die in 2014 op de markt moet komen. In beide vertalingen is getracht de boodschap uit de oorspronkelijke Hebreeuwse en Griekse teksten zo nauwkeurig mogelijk weer te geven. Dit heeft tot gevolg dat de makkelijke variant qua inhoud sterk op de moeilijker variant lijkt, in tegenstelling tot de meeste andere gesimplificeerde teksten waarin niet alleen het taalgebruik, maar ook de inhoud drastisch gewijzigd wordt (vergelijk de Richtlijnen Eenvoudig Communiceren, aangehaald in voetnoot 1, waarin geadviseerd wordt om niet teveel aandacht aan details te besteden en informatie zo beknopt mogelijk te houden). Verder komt in Bijbelvertalingen een verscheidenheid aan genres voor, waaronder narratieve, instructieve en argumentatieve teksten. Tenslotte zijn ze opgesteld door een groep van vertalers, waardoor persoonlijke tekstuele voorkeuren of afwijkingen minder snel zullen optreden.

In dit onderzoek gaan we na welk gevolg het streven naar begrijpelijkheid heeft voor het verschijnen van causale coherentierelaties en hun markeringsen. Hiertoe voeren we een corpusonderzoek uit naar causaliteit in een relatief moeilijke en een relatief eenvoudige Bijbelvertaling. Sectie 2 gaat nader in op de geselecteerde vertalingen en op onze verwachtingen. In sectie 3 komt de opzet van ons onderzoek aan bod, waarna in sectie 4 de resultaten worden besproken. We sluiten af met een conclusie (sectie 5) en een discussie (sectie 6).

2 Hypotheses over causaliteitsmarkeringen in de twee Bijbelvertalingen

In het corpusonderzoek vergelijken we causaliteitsmarkeringen in de *Nieuwe Bijbelvertaling* en de *Bijbel in Gewone Taal*. Deze vertalingen hebben gemeenschappelijk dat ze doeltaalgericht zijn en dus streven naar teksten in hedendaags natuurlijk Nederlands. In de NBV en de BGT zijn – in tegenstelling tot bijvoorbeeld de brontaalgerichte *Statenvertaling* uit 1637, waarin vele kenmerken van de brontalen doorklinken – de Hebreeuwse en Griekse taalkenmerken vervangen door de Nederlandse syntaxis, stijl en pragmatiek (Verheul 2007; De Vries 2007). De doeltaalgerichte werkwijze biedt relatief veel speelruimte in de formuleringskeuzes. Waar vertalers van de *Statenvertaling* een zogenoemde concordante vertaalmethode volgden – wat inhoudt dat zij trachtten om Griekse en Hebreeuwse connectieven steeds met een vast Nederlands equivalent te vertalen (De Vries 2007) – kunnen de NBV en de BGT kiezen voor semantische herverdeling. Dit is een vertaaltransformatie waarbij er geen één-op-één-relatie met de brontaal is (Spronk 2005), maar waarbij de brontaaltekst als het ware wordt ‘uitgekleed’. Er ontstaat dan een verzameling losse tekstelementen die de vertaler op een nieuwe wijze weer samenvoegt (Langeveld 1994). Zo correspondeert de doeltaaltekst op semantisch niveau en niet meer op woordniveau met de brontaaltekst, waardoor een connectief in de doeltaal geen equivalent hoeft te hebben in de brontaal. Dit biedt de vrijheid om verschillende keuzes te maken afhankelijk van bijvoorbeeld de beoogde lezersgroep of het beoogde gebruik.

De NBV heeft twee functies die vragen om een geoefend leespubliek. Ten eerste vraagt de NBV vanwege haar liturgische functie in de eredienst ‘met name naar voorleesbaarheid op het linguïstisch vlak en niet naar voorleesbaarheid in de zin van (inhoudelijk) begrijpelijk op het eerste gehoor’ (De Vries 2007, p. 19). De NBV heeft daarnaast een cultuurhistorische functie: de Bijbel fungeert als literatuur en als algemeen cultuurbezit. Dit houdt in dat er zowel korte simpele zinnen, gewone woorden en soepele wendingen als lange gecompliceerde constructies en zeldzame woorden gebruikt worden (vergelijk ook Renkema 1975, die de NBV als een relatief moeilijke vertaling typeert).

De Bijbel in Gewone Taal daarentegen heeft geen liturgisch oogmerk en is bedoeld voor het lezen met en door lezers met beperkte leesvaardigheid (Verheul 2008). In de *Vertaalafspraken* van de BGT formuleren de vertalers de doelgroep als volgt: ‘de primaire doelgroep bestaat uit volwassen niet-geoefende, laaggeletterde lezers en lezers voor wie het Nederlands de tweede taal is, zowel doven als immigranten die een zekere band met christendom en geloof hebben’ (NBG 2009, p. 4). ‘Terwijl andere vertalingen in principe genoeg hebben aan een vertaling die de Griekse brontekst in correct Nederlands weergeeft, wil de BGT een tekst produceren die op de eerste plaats begrijpelijk is’ (Ter Brugge 2009, p. 19).

Welke hypothesen kunnen we formuleren over het verschil in causaliteitsmarkeringen in de NBV en de BGT? Wat de explicitering van verbanden betreft, houden de BGT-vertalers rekening met het inzicht dat geëxpliciteerde verbanden beter te begrijpen zijn (Land 2009). ‘Vervanden tussen zinnen moeten altijd duidelijk zijn. De verbanden worden met voegwoorden en bijwoorden geëxpliciteerd. Reeksen korte zinnen zonder verband worden vermeden. Er worden alleen frequente verbindingswoorden gebruikt’ (*Vertaalafspraken*, NBG 2009, p. 37). Op basis van dit streven verwachten we dat de BGT causale coherentierelaties vaker linguïstisch markeert dan de NBV.

Streven naar begrijpelijkheid. Gevolgen voor causaliteit in Bijbelvertalingen

Hypothese 1: De BGT expliciteert causale coherentierelaties vaker dan de NBV.

Het expliciteren van verbanden kan ook tot gevolg hebben dat bepaalde inferenties expliciet gemaakt worden. Vergelijk bijvoorbeeld fragment (8) ontleend aan Graesser, Singer en Trabasso (1994):

(8) Joey's broer was woest op hem. De volgende dag dreef Joey's lichaam in de rivier.

Bij een indirecte causale relatie zoals (8) moeten lezers de inferentie maken dat de broer van Joey zo boos was dat hij Joey vermoordde en het lichaam in de rivier dumpte. Dergelijke inferenties zijn moeilijk voor zwakke en onervaren lezers, terwijl explicitering ervan overbodig en ontmoedigend is voor ervaren lezers (McNamara, Kintsch, Butler-Songer & Kintsch 1996). Het markeren van met name de complexe coherentierelaties faciliteert juist de zwakkere lezers. In onze analyses zullen we daarom niet alleen kijken of de BGT causale relaties expliciet markeert die de NBV impliciet laat, maar ook of de BGT inferenties expliciteert die lezers van de NBV zelf moeten maken.

De BGT streeft niet alleen naar explicietheid, maar is ook selectief in haar keuze van connectieven; het streven is om hoogfrequente verbindingswoorden zoals *en*, *want*, *omdat*, *maar* en *dus* te gebruiken (NBG 2009). Ook wil de BGT de syntactische complexiteit van de zin zo laag mogelijk houden. Uit acquisitieliteratuur is bekend dat onderschikkende zinnen later verworven worden dan nevenschikkende (zie Rosenberg & Abbeduto; Diessel 2004; Evers-Vermeul 2005) en uit taalverwerkingsstudies blijkt dat onderschikking bemoeilijkt en nevenschikking vergemakkelijkt (Kemper, Jackson, Cheung & Anagnopoulos 1993; Kraf & Pander Maat 2009). De richtlijn van de BGT-vertalers is om korte zinnen (ongeveer tien woorden) te gebruiken met maximaal één bijzin. Vanuit deze werkwijze valt te verwachten dat de NBV vaker varianten als (1) met het onderschikkende *omdat* zal gebruiken, waar de BGT bijzinnen zal vermijden en zal kiezen voor varianten als (3) met het nevenschikkende *want* of als (4) met het bijwoord *daarom*.

Hypothese 2: De BGT markeert causaliteit in vergelijking met de NBV vaker met causale nevenschikkende voegwoorden en bijwoorden.

Ook streeft de BGT ernaar om de zinsvolgorde zoveel mogelijk (chrono)logisch te houden (NBG 2009, p.41). Vanuit deze conceptuele overweging valt te verwachten dat gevolg-oorzaak-sequenties regelmatig gewijzigd zullen worden in oorzaak-gevolg-sequenties, waarmee ook de bijbehorende causale markeringen zullen wijzigen. De verwachting is dat er verhoudingsgewijs vaker voorwaarts causale connectieven (zoals *dus* en *daarom*) zullen voorkomen in plaats van achterwaarts causale connectieven (zoals *want* en *omdat*).

Hypothese 3: De BGT gebruikt vaker voorwaartse causale connectieven dan de NBV.

Wat de aantallen causale fragmenten betreft verwachten we geen verschillen tussen de twee vertalingen, aangezien ze beide teruggaan op dezelfde brontekst. Wel is er mogelijk een verschil in het zinsniveau waarop de causaliteit te vinden is: tussen zinnen of binnen zinnen (vergelijk fragment (6) en (7)). De omzetting van een *omdat*-bijzin in een causale woordgroep leidt op syntactisch vlak tot een vereenvoudiging, omdat de totale zin korter wordt.

Op conceptueel vlak is de nieuwe zin echter moeilijker, aangezien deze een grotere informatiedichtheid heeft. Dat is de reden dat we deze factor in ons corpusonderzoek exploratief zullen benaderen.

3 Methode

Om na te gaan welk gevolg het streven naar begrijpelijkheid heeft voor het gebruik van causale coherentierelaties en hun markeringen hebben we een corpusonderzoek naar twee Bijbelvertalingen uitgevoerd. In deze sectie verantwoorden we achtereenvolgens onze selectie van materialen (3.1), de samenstelling van de steekproef (3.2), ons analysemodel (3.3) en de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid (3.4).

3.1 Materiaal Voor het corpusonderzoek zijn twee doeltaalgerichte vertalingen geselecteerd: de relatief moeilijk leesbare NBV en de relatief eenvoudige BGT. De NBV is digitaal geraadpleegd en reeds afgeronde Bijbelboeken van de BGT zijn beschikbaar gesteld door het Nederlands Bijbelgenootschap.³

Uit de boeken die in beide vertalingen beschikbaar waren, hebben we zowel oud- als nieuwtestamentische boeken geselecteerd. Ons doel was te generaliseren over tekstsoorten binnen de Bijbel, waar Sanders (2009) zich louter richtte op narratieve Bijbelteksten. Bij de selectie hebben wij daarom gestreefd naar een gelijke spreiding over drie Bijbelgenres: narratieve, profetische en epistolaire teksten. De conceptuele en syntactische complexiteit van deze genres verschilt namelijk (Vriezen & Van der Woude 2000, Smits 2003), wat gevolgen kan hebben voor de keuzes die de BGT-vertalers vanwege de begrijpelijkheid van de tekst maken.⁴

In navolging van Sanders (2009) hebben we voor de narratieve boeken Ruth, 2 Samuel en Marcus gekozen vanwege het voorkomen van meerdere personages, elk met hun eigen kijk op de gebeurtenissen waar andere personages niet van op de hoogte zijn. Van de beschikbare evangeliën leek Marcus het meest interessant, omdat hier in de brontaal vaak gebruik wordt gemaakt van parataxis (Bastiaens 2000): er zijn veel nevenschikkingen, zinnen zijn relatief kort en worden vaak aaneengeschakeld door het Griekse *kai*, wat vertaald kan worden door *en*, maar ook door markeringen die meer informatie geven over het type relatie (*maar, want*). Vertalers hebben hier dus een vrij grote speelruimte bij het kiezen van markeringen. Uit de reeds vertaalde profetische boeken zijn Joël, Amos en Sefanja geselecteerd. Om overlap met het genre narratieve Bijbelboeken te vermijden, hebben we gekozen voor boeken die hoofdzakelijk profetieën bevatten. Andere profeten zoals Jesaja, Jeremia en Ezechiël bevatten naast profetieën ook narratieve delen zoals persoonlijke ervaringen van de profeet bij de roeping of vervulling van het ambt. Galaten en 1 Tessalonicenzen, tenslotte, zijn beide epistolaire teksten en de enige afgeronde brieven die de BGT-vertalers op het moment van de selectie beschikbaar konden stellen. Ons corpus van geselecteerde Bijbelboeken staat weergegeven in Tabel 1.

Streven naar begrijpelijkheid. Gevolgen voor causaliteit in Bijbelvertalingen

Tabel 1: Gegevens over de geselecteerde Bijbelboeken

Bijbelboek	Hoofdstukken	Testament	Genre	Grondtaal
Ruth	1-4	Oude Testament	Narratief	Hebreeuws
2 Samuel	1-15	Oude Testament	Narratief	Hebreeuws
Amos	1-9	Oude Testament	Profetisch	Hebreeuws
Joël	1-4	Oude Testament	Profetisch	Hebreeuws
Sefanja	1-3	Oude Testament	Profetisch	Hebreeuws
Marcus	1-15	Nieuwe Testament	Narratief	Grieks
Galaten	1-6	Nieuwe Testament	Epistolair	Grieks
1 Tessalonicenzen	1-5	Nieuwe Testament	Epistolair	Grieks

3.2 Steekproef Uit het corpus van geselecteerde Bijbelboeken hebben we alle Bijbelverzen in het corpus genomen waarin sprake is van een gemarkeerde causale relatie. Een tekstfragment is aangemerkt als ‘causaal gemarkeerd’ wanneer in tenminste één van de vertalingen tenminste één van de volgende acht connectieven voorkomt: *daardoor*, *daarom*, *doordat*, *dus*, *omdat*, *opdat*, *want* en *zodat*. Dit zijn de meest frequente hedendaags Nederlandse causale connectieven (Uit den Boogaart 1975)⁵ die tezamen een talig duidelijk afgebakend startpunt voor onze zoektocht vormden; lexicaal sterk gevarieerde causale uitdrukkingen zoals *te-infinitieven* (*om te*, *door te*, *met de bedoeling te*) of voorzetselgroepen lieten we daarmee buiten beschouwing.

Op basis van bovengenoemd criterium zijn 551 fragmenten geselecteerd die in één of beide vertalingen causaal gemarkeerd zijn. Een Bijbelvers kan meerdere keren in de steekproef zijn opgenomen, zoals fragment (9) uit Ruth 1:13 laat zien.

- (9) BGT: [De Heer is tegen mij]_{S₁}. [*Daarom*₁ heb ik zoveel ongeluk]_{S₂}. [En *daarom*₂ moeten jullie niet met mij meegaan.]_{S₃}
 NBV: [mijn lot is te bitter voor jullie]_{S₁}; [∅ de HEER heeft zich tegen mij gekeerd.]_{S₂}

In de BGT-variant van dit vers komt twee keer een *daarom* voor. *Daarom*₁ markeert een causale relatie tussen S₁ en S₂. Deze zinnen zijn ook in de NBV terug te vinden, zij het in iets andere vorm. In die vertaling is de causale relatie tussen S₁ en S₂ impliciet gelaten, wat in fragment (9) gemarkeerd is met het symbool ∅. *Daarom*₂ in de BGT markeert een relatie tussen S₂ en S₃ die in de NBV afwezig is, omdat de BGT hier een zin (S₃) toevoegt met als doel een inferentie expliciet te maken. Dit vers illustreert hoe complex het analyseren van coherentierelaties in Bijbelvertalingen is. Niet alleen bevat één vers soms meerdere causale relaties, maar het komt ook regelmatig voor dat een zin verplaatst is, of dat het tweede deel van de ene causale relatie tevens het eerste deel is van een andere causale relatie.

3.3 Analysemodel Voor ieder fragment met een causaal connectief hebben twee beoordelaars onafhankelijk van elkaar bepaald wat de bijbehorende (deel)zinnen (S₁ en S₂) zijn en wat de equivalenten van die zinnen in de andere vertaling zijn. Vervolgens hebben zij bekeken of de causaliteit uit het connectief-fragment op een of andere manier terug te vinden

is in het vertaalequivalent. Hierbij onderscheiden we drie zinsniveaus waarop de causaliteit gemarkeerd kan zijn (zie ook Vandepitte 1993), om vast te stellen of de causale coherentie-relatie uit de ene vertaling totaal verdwijnt in de andere vertaling of dat de causaliteit op een andere manier uitgedrukt wordt. Allereerst is er de causaliteit tussen twee zin(sdelen) die beide een finiet werkwoord bevatten. Deze finiete segmenten kunnen verbonden worden met een causaal connectief zoals *want* in de BGT-variant van 2 Samuel 7:3 in (10), een causale discourse marker⁶ zoals *immers* in de NBV-variant van dat vers of door een signaalzin zoals *het gevolg is dat*.

- (10) BGT: En Natan zei: ['U kunt doen wat u wilt,]_{S1} [*want* de Heer helpt u.]_{S2}
 NBV: ['Doe wat uw hart u ingeeft,']_{S1} antwoordde Natan, ['de HEER staat u *immers* terzijde.']_{S2}

Op een lager zinsniveau wordt causaliteit gemarkeerd tussen een finiete en een niet-finiete zin. Zo is 2 Samuel 7:8 in de steekproef opgenomen vanwege *omdat* in de BGT-versie. De causaliteit uit dat fragment is in de NBV-variant gemarkeerd met *om*, gevolgd door een infiniete zin.

- (11) BGT: Dit zegt de machtige Heer: ['Ik heb je weggehaald bij de schapen,]_{S1} [*omdat* ik wil dat jij mijn volk leidt.]_{S2}
 NBV: Dit zegt de HEER van de hemelse machten: [Ik heb je achter de kudde vandaan gehaald]_{S1} [*om* mijn volk Israël te leiden.]_{S2}

Ten derde kan er sprake zijn van causaliteit binnen de zin, wanneer er een causaal voorzetsel gebruikt wordt. Zo markeert de BGT de causaliteit in Marcus 3:5 met het causale connectief *omdat*, terwijl de NBV in dit vers kiest voor het causale voorzetsel *vanwege* (zie (12)).

- (12) BGT: Jezus keek hen aan. [Hij was boos en verdrietig]_{S1} [*omdat* ze hem niet wilden begrijpen.]_{S2}
 NBV: Hij keek hen boos aan, maar ook diepbedroefd *vanwege* hun hardleersheid

Tabel 2 geeft een overzicht van de drie zinsniveaus waarop causaliteit gemarkeerd kan worden en de markeringen die daarbij gebruikt worden.

Tabel 2: *Classificatie van causaliteit op verschillende zinsniveaus, inclusief markeringen*

Zinsniveau waarop causaliteit gemarkeerd is	Markeringen van causaliteit
1. Tussen twee finiete zinnen	a. Causale connectieven: <i>daardoor, doordat, dus, omdat, opdat, want, zodat</i> b. Causale signaalzinnen: <i>het gevolg is dat, op grond van</i> c. Causale discourse markers: <i>dus, immers, namelijk</i>
2. Tussen een finiete en een infiniete zin	Causaal + te + infinitief: <i>om + te, door + te, met de bedoeling + te</i>
3. Binnen een zin	Causaal voorzetsel + naamwoordgroep: <i>dankzij, door (middel van), om, omwille van, vanwege</i>

Bij vertaalequivalenten waarin geen causaliteitsmarkering voorkwam, zijn we nagegaan of er sprake is van een impliciete relatie. *Impliciet* wil zeggen dat de coherentierelatie tussen S_1 en S_2 causaal geïnterpreteerd kan worden, maar dat de vertalers ervoor hebben gekozen geen causale markering toe te passen. Een voorbeeld is fragment (9), waar de NBV de causale relatie impliciet laat terwijl de BGT dezelfde relatie markeert met *daarom*₁.

Naast causale en impliciete fragmenten onderscheiden we drie typen niet-causale fragmenten. Bij de niet-causale fragmenten bleek dat het lang niet altijd mogelijk is om een coherentierelatie te leggen, bijvoorbeeld als S_1 en S_2 door een herordening te ver uit elkaar zijn komen te staan. Een *ontbrekende relatie* komt ook voor als de ene vertaling een zin bevat die in de andere ontbreekt. Zo is de relatie die in de BGT-variant van fragment (9) met *daarom*₂ is gemarkeerd niet aanwezig in de NBV omdat één segment uit de BGT-relatie (S_3) hier afwezig is.⁷

De categorie niet-causale fragmenten bevat ook *niet-causale zinsdelen*, waarin S_1 of S_2 uit het connectief-fragment in het vertaalequivalent terugkomt als niet-causale naamwoordgroep of als bijvoeglijke bijzin. Een voorbeeld van een bijvoeglijke bijzin staat in de NBV-versie van 2 Samuel 10:9 in (13). De zin die in de BGT als S_1 fungeert, maakt in de NBV-variant onderdeel uit van de S_2 uit de BGT-versie. In de NBV is er dus geen coherentierelatie tussen S_1 en S_2 .

- (13) BGT: [Joab zag dat de vijanden van twee kanten kwamen.]_{S1} [*Daarom* verdeelde hij de soldaten van Israël in twee groepen.]_{S2}
NBV: Joab, *die zag dat hij op twee fronten werd bedreigd*, koos de allerbeste soldaten van Israël uit en stelde deze op tegen de Arameeërs.

Ook zien we vertalers soms kiezen voor een connectief dat een *niet-causale coherentierelatie* markeert (zie ook Sanders 2009, waar onze onderverdeling in coherentierelaties gedeeltelijk op terugvoert). Dergelijke additief, temporeel, contrastief of comparatief gemarkeerde relaties zijn systematisch anders dan impliciete relaties; bij impliciete, ongemarkeerde relaties wordt het aan de lezer overgelaten om de relatie al dan niet causaal te interpreteren, terwijl de lezer bij andersoortige relaties gestuurd wordt in de richting van een andere interpretatie. In (14) uit Joël 1:18 legt de NBV bijvoorbeeld een causale relatie tussen S_1 en S_2 , terwijl de BGT de lezer een contrastrelatie voorschotelt.

- (14) NBV: [Runderen dolen maar rond]_{S1} [*want* nergens kunnen ze grazen]_{S2}
BGT: [Schapen zoeken overal naar eten]_{S1} [*maar* ze vinden nergens gras]_{S2}

3.4 Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid Alle 551 fragmenten met causale connectieven en hun vertaalequivalenten zijn door twee beoordelaars onafhankelijk van elkaar geanalyseerd. Om homogene oordelen te bereiken, is het analysemodel eerst toegepast op een deel van de fragmenten: de 76 fragmenten uit Amos, Ruth en Sefanja. Dit leidde tot een maximale overeenstemming bij de onderverdeling binnen de niet-causale fragmenten en de connectiefkeuze (Cohens Kappa = 1,0) en een hoge betrouwbaarheid bij de analyse van de aanwezigheid van causaliteit (Cohens Kappa = ,84).⁸ De meeste verschillen tussen de beoordelaars bij de aanwezigheid van causaliteit betroffen ‘slips of the pen’.⁹

Tabel 3 geeft een overzicht van alle categorieën die we onderscheiden.

Tabel 3: Categoriëring van fragmenten

Fragmenttype	Deelcategorieën
1. Causaal	<ul style="list-style-type: none"> a. causaliteit tussen twee finiete zinnen b. causaliteit tussen een finiete en een infiniete zin c. causaliteit binnen een zin
2. Impliciet	
3. Niet-causaal	<ul style="list-style-type: none"> a. ontbrekende relatie b. niet-causaal zinsdeel (niet-causale naamwoordgroep, bijvoeglijke bijzin) c. niet-causale coherentierelatie: <ul style="list-style-type: none"> - additief (<i>en, nogmaals, ook</i>) - temporeel/conditioneel (<i>als, dan, (en) nu, daarna, daarop, nadat, ten tijde, totdat, waarop, zo, zodra</i>) - contrastief (<i>hoewel, integendeel, maar, toch</i>) - rest (<i>alzo, evenals, gelijk als, zo(als), daarmee, daarover, daarvan, hiermee, hierover, op die manier</i>)

Naar aanleiding van de overige verschillen werden aanvullende criteria opgesteld voor de analyse van de resterende 475 fragmenten¹⁰. Ook hier was de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid relatief hoog, zowel bij de beoordeling van de aanwezigheid van causaliteit (Cohens Kappa = ,91), het zinsniveau waarop de causaliteit gemarkeerd wordt (Cohens Kappa = ,96) als bij de categorie niet-causale fragmenten (Cohens Kappa = ,91) en de connectiefkeuze (Cohens Kappa = 1,0).

Op deze manier zijn er 551 causale coherentierelaties geanalyseerd die in tenminste één van de bijbelvertalingen met een causaal connectief gemarkeerd zijn. Met de parallelvertalingen erbij zijn er dus 1102 fragmenten geanalyseerd. Alle fragmenten waarin de beoordelaars verschilden in hun analyse zijn besproken, waarna er één dataset opgesteld is waarover consensus bestond bij beide beoordelaars. Deze dataset is voor alle verdere statistische analyses gebruikt.

4 Resultaten

In deze sectie rapporteren we de resultaten van de vergelijkende analyse van de BGT en de NBV. In sectie 4.1 gaan we in op de aanwezigheid van expliciete causaliteit, waarbij we ook aandacht besteden aan het zinsniveau waarop de causaliteit gemarkeerd wordt en de niet-causale fragmenten. Vervolgens bespreken we in sectie 4.2 de connectiefkeuze per vertaling.

4.1 De aanwezigheid van expliciete causaliteit Allereerst is nagegaan of de causaliteit die in de ene vertaling gemarkeerd is met een causaal connectief ook terugkomt in de andere vertaling, of dat daarin sprake is van een *impliciet* of *niet-causaal* fragment (zie Tabel 4 voor een overzicht). De categorie *causaal* omvat hier zowel causaliteit tussen als binnen zinnen.

Streven naar begrijpelijkheid. Gevolgen voor causaliteit in Bijbelvertalingen

Tabel 4: Aantal en percentage causale, impliciete en niet-causale fragmenten per vertaling

Vertaling	Causaal	Impliciet	Niet-causaal
BGT 2014 (N=551)	402 (73,0)	93 (16,8)	56 (10,2)
NBV 2004 (N=551)	347 (63,0)	78 (14,1)	126 (22,9)

De verdeling over causale, impliciete en niet-causale fragmenten verschilt per vertaling ($\chi^2(2) = 32,3$; $p < ,001$). Dit verschil manifesteert zich het duidelijkst bij de categorie niet-causale fragmenten ($z = 3,4$): de NBV bevat met name meer bijvoeglijke bijzinnen dan de BGT. Op dit verschil komen we verderop terug.

De beide vertalingen verschillen niet significant in hun aantallen causale en impliciete fragmenten. Deze bevinding strookt niet met onze eerste hypothese, waarin we stelden dat de BGT causale relaties vaker zou expliciteren dan de NBV. Enerzijds komt het veelvuldig voor dat de BGT relaties expliciteert die in de NBV impliciet gelaten zijn, maar de BGT laat een vergelijkbare hoeveelheid relaties impliciet die in de NBV expliciet gemarkeerd zijn met een causaal connectief. We illustreren de explicitering in voorbeeld (15) uit Marcus 14:38 en de implicitering in voorbeeld (16) uit Marcus 14:2.

- (15) NBV: [Blijf wakker en bid dat jullie niet in beproeving komen.]_{s1} [Ø de geest is wel gewillig, maar het lichaam is zwak.]_{s2}
 BGT: [Jullie moeten bidden tot God dat je niet de verkeerde keuze maakt.]_{s1}
 [Want jullie willen wel het goede kiezen, maar jullie zijn zwak.]_{s2}
- (16) NBV: [Ze zeiden bij zichzelf:Tijdens het feest kan dat niet,]_{s1} [want dan komt het volk in opstand.]_{s2}
 BGT: [Ze dachten: Dat moeten we niet midden op het feest doen.]_{s1} [Ø Anders komthet volk in opstand.]_{s2}

In (15) hebben de vertalers het connectief *want* toegevoegd om de tekst te vereenvoudigen; hiermee hoeft de lezer de causale relatie niet zelf af te leiden, wat in de NBV-variant wel moet. In (16) daarentegen expliciteert de BGT de causale relatie niet, in tegenstelling tot de NBV. Door het opknippen van de zin maken de BGT-vertalers de zin weliswaar korter en minder gelaagd (in lijn met hun streven om maximaal één bijzin per zin te hebben), maar ze laten ook de markering van het causale verband achterwege.¹¹

4.1.2 Zinsniveau waarop de causaliteit gemarkeerd is De BGT en de NBV blijken te verschillen in het zinsniveau waarop de causaliteit te vinden is: tussen twee finiete zin(sdelen), tussen een finiete en een niet-finiete zin of binnen de zin. Tabel 5 geeft een overzicht van de zinsniveaus waarop causaliteit gemarkeerd wordt in beide vertalingen.

Tabel 5: Zinsniveau waarop causaliteit gemarkeerd wordt per vertaling in aantal en percentage

Vertaling	Finiet	Infiniet	Woordgroep
BGT 2014 (N=402)	400 (99,5)	1 (0,03)	1 (0,03)
NBV 2004 (N=347)	318 (91,6)	11 (3,2)	18 (5,2)

De NBV en de BGT verschillen significant in hun keuze van causale constructies ($\chi^2 (2) = 29,0$; $p < ,001$). De NBV bevat meer infinitie constructies ($z = 2,3$) en meer causale woordgroepen ($z = 3,1$) dan de BGT. Fragment (17) uit Galaten 1:4 illustreert hoe de BGT dergelijke constructies omzeilt.

- (17) NBV: [die [= Jezus] zichzelf gegeven heeft voor onze zonden]_{S1} [om ons te bevrijden uit deze door het kwaad beheerste wereld.]_{S2}
 BGT: [Jezus heeft zijn leven voor ons gegeven.]_{S1} [Daarom zijn onze zonden vergeven en zijn wij bevrijd uit deze slechte wereld.]_{S2}

In plaats van de doelaanduidende *om*-zin (en de voorzetselgroep *voor onze zonden*) uit de NBV kiest de BGT voor een causaal finiete hoofdzin, gemarkeerd met *daarom*. Dit maakt dit fragment minder complex: S₁ wordt korter en de onderschikkende S₂ wordt omgezet in een samengestelde hoofdzin.

Kortom, hoewel de vertalingen niet verschillen in aantallen causale fragmenten, verschillen ze wel in het zinsniveau waarop de causaliteit te vinden is: de BGT expliciteert causaliteit bijna uitsluitend tussen finiete (deel)zinnen. De NBV bevat daarentegen meer infinitie constructies en meer causale woordgroepen dan de BGT, die conceptueel complexer zijn vanwege de grotere informatiedichtheid van de zin.

4.1.3 Niet-causale fragmenten De gegevens in Tabel 4 maakten duidelijk dat de NBV meer niet-causale fragmenten bevat dan de BGT. Tabel 6 laat de verdeling over de verschillende subtypen niet-causale relaties zien. Deze verdeling verschilt per vertaling ($\chi^2 (2) = 32,3$; $p < ,001$). Dit verschil is vooral toe te schrijven aan het aantal niet-causale zinsdelen, waarvan de BGT er minder bevat dan de NBV ($z = -2,0$).

Tabel 6: Aantallen en percentages niet-causale fragmenten per vertaling

Vertaling	Niet-causale coheren- tierrelatie	Niet-causaal zinsdeel	Relatie ontbreekt
BGT 2014 (N=56)	32 (57,2)	6 (10,7)	18 (32,1)
NBV 2004 (N=126)	52 (41,2)	37 (29,4)	37 (29,4)

Het lagere aantal niet-causale zinsdelen in de BGT wordt veroorzaakt doordat de BGT bijvoeglijke bijzinnen en informatiedichte naamwoordgroepen vermijdt die in de NBV geregeld voorkomen, zoals in 1 Tessalonicenzen 2:8 in (18) en 2 Samuel 10:5 in (19).

- (18) NBV: In die gezindheid, *vol van liefde voor u*, waren we niet alleen bereid u te laten delen in Gods evangelie, maar ook in ons eigen leven.
 BGT: [Ik voel liefde voor jullie.]_{S1} [Daarom vertelde ik niet alleen Gods goede nieuws.]_{S2} Nee, ik deelde zelfs mijn hele leven met jullie.
- (19) NBV: Toen koning David dit hoorde, liet hij aan *de diep vernederde mannen* de volgende boodschap overbrengen: ‘Blijf in Jericho (...)’
 BGT: David hoorde wat er met zijn dienaren gebeurd was. [En hij wist dat ze zich schaamden.]_{S1} [Daarom liet hij hun weten: ‘Blijf maar een tijdje in Jericho.’]_{S2} (...)’

Streven naar begrijpelijkheid. Gevolgen voor causaliteit in Bijbelvertalingen

In (18) kiezen de BGT-vertalers een causale constructie met *daarom*, overeenkomstig de vertaalafpraak maximaal één bijzin te gebruiken, in plaats van een grammaticaal gelaagde en complexe bijzin. In (19) is de naamwoordgroep *de diep vernederde mannen* uit de NBV als hoofdzin (S_1) terug te vinden in de BGT. Het opknippen van de zinnen maakt het mogelijk een causale coherentie te leggen, waardoor de schaamte van de mannen gepresenteerd wordt als Davids motief om een boodschap over te laten brengen.

Er is geen verschil tussen de BGT en de NBV wat de aantallen niet-causale coherentierelaties betreft. Ook binnen deze deelcategorie zijn de verschillen tussen de vertalingen niet significant ($\chi^2(3) = 0,7; p = ,87$); beide vertalingen hebben vergelijkbare hoeveelheden additieve, temporele en contrastieve relaties, waarbij de additieve (42-43%) en temporele markeringen (38-45%) het meest frequent zijn.

De statistische analyse van de gegevens in Tabel 6 toont ook aan dat de BGT en de NBV ongeveer evenveel fragmenten bevatten waarin de causale relatie afwezig is omdat de relatie tussen S_1 en S_2 ontbreekt. Toch is er een groot verschil tussen dergelijke fragmenten in beide vertalingen. In de BGT wordt vaak een causale coherentierelatie gelegd die in de NBV niet te vinden is omdat S_1 of S_2 door BGT is toegevoegd om een inferentie te expliciteren. Voorbeeld (20) uit Galaten 2:3 illustreert dit.

- (20) BGT: [Titus is een Griek.] $_{S_1}$ [Hij was *duis* niet besneden toen hij met mij bij de leiders van de kerk was.] $_{S_2}$ Toch hebben ook zij hem niet gedwongen om zich te laten besnijden.
NBV: Maar zelfs Titus, die mij vergezelde, werd niet gedwongen zich te laten besnijden, hoewel hij toch een Griek is.

In (20) is het eerste deel van de S_2 uit de BGT niet expliciet aanwezig in de NBV (noch in de grondtekst). De NBV veronderstelt bij haar lezers bekend dat Grieken niet zijn besneden omdat ze heidenen zijn.

In de BGT verdwijnen echter ook causale relaties, niet omdat S_1 of S_2 ontbreekt, maar door een herordening van zinnen, zoals in Ruth 2:13 in (21).

- (21) NBV: [‘Ik dank u, heer,] $_{S_1}$ ’ zei ze, [‘*want* u hebt zich mijn lot aangetrokken en mij moed ingesproken,] $_{S_2}$ terwijl ik niet eens bij u in dienst ben.’
BGT: Ruth zei: [‘Dank u wel.] $_{S_1}$ Ik werk niet eens voor u. [En toch bent u zo vriendelijk tegen me.] $_{S_2}$ Nu hoef ik me geen zorgen meer te maken.

In (21) knipt de BGT de samengestelde *want*-zin uit de NBV op in meerdere korte zinnen en herschikt deze zinnen zo dat S_1 en S_2 niet meer naast elkaar staan, waardoor er niet langer een lokale causale relatie gelegd kan worden.

Samenvattend: de BGT kiest weliswaar voor causale constructies met de laagste informatiedichtheid per zin, maar expliciteert causaliteit – tegen hypothese 1 – niet vaker dan de NBV. De BGT expliciteert enerzijds vele causale relaties die in de NBV impliciet gelaten zijn, maar laat een vergelijkbaar aantal relaties impliciet die in de NBV expliciet gemarkeerd zijn met een causaal connectief. Een andere bevinding is wel in lijn met hypothese 1: de BGT voegt zinnen toe en expliciteert daarmee inferenties die de NBV-lezers zelf moeten herleiden.

4.2 Connectie keuze De BGT en de NBV verschillen niet alleen in het zinsniveau waarop de causaliteit wordt uitgedrukt (zie sectie 4.1.2), maar ook in de connectieven en andere markeringen die ze gebruiken om causale coherentierelaties te markeren ($\chi^2(7) = 58,0$; $p < ,001$). Tabel 7 laat zien dat beide vertalingen de meeste causale relaties met *want* markeren, maar dat de NBV causale relaties minder vaak met *daarom* markeert dan de BGT ($z = -2,0$) en vaker met *opdat* ($z = 2,8$), *zodat* ($z = 3,4$) of een discourse marker ($z = 2,8$).

Tabel 7: Aantallen en percentages causale connectieven per vertaling ($N=718$)

Markering	BGT 2014	NBV 2004
Want	182 (45,5)	124 (39,0)
Omdat	59 (14,7)	48 (15,1)
Daarom	83 (20,8)	40 (12,6)
Dus	49 (12,3)	32 (10,0)
Opdat	0 (0)	11 (3,5)
Zodat	8 (2,0)	32 (10,1)
Discourse marker	5 (1,2)	21 (6,6)
Overige markeringen	14 (3,5)	10 (3,1)
Totaal	400 (100)	318 (100)

In sectie 4.2.1 en 4.2.2 bespreken we twee mogelijke verklaringen voor deze verschillen: het verschil in de syntactische respectievelijk conceptuele complexiteit van de fragmenten.

4.2.1 Connectie keuze in relatie tot syntactische complexiteit We verwachtten dat de BGT vaker causale nevenschikkende voegwoorden en bijwoorden zou gebruiken dan de NBV (zie hypothese 2 in sectie 2), omdat onderschikkingen syntactisch gezien complexer zijn. Er is inderdaad een toename in het aantal *daarom*-fragmenten in de BGT, maar dat er geen significante toename is in het aantal *want*- en *dus*-fragmenten. Ook neemt het aantal *omdat*-markeringen in de BGT niet af, ondanks dat de keuze voor *omdat* leidt tot een grammaticaal relatief complex geheel. Op het eerste gezicht lijken de BGT-vertalers dus niet systematisch de syntactische complexiteit van de causale relaties te verlagen.

Een nadere analyse van de *omdat*-fragmenten in de BGT en de NBV nuanceert dit beeld. Van de 48 *omdat*-zinnen in de NBV zijn er tien eveneens met *omdat* gemarkeerd in de BGT. De BGT laat twaalf van de overige gevallen impliciet, vervangt *omdat* dertien keer door de nevenschikkend voegwoord *want* en zeven keer door het bijwoord *daarom*.¹² In twee derde van de gevallen wordt er dus wel voor een syntactisch minder complex alternatief gekozen; dat de impliciete relaties daarmee conceptueel complexer worden, hebben we in 4.1 laten zien. Voorbeeld (22) uit Marcus 2:4 illustreert de vervanging van *omdat* door *daarom*.

- (22) NBV: [Omdat ze zich niet door de menigte konden wringen.]_{S1} [haalden ze een stuk van het dak weg boven de plaats waar Jezus zat.]_{S2}
 BGT: [Maar door de drukte konden ze hem niet bij Jezus brengen.]_{S1} [Daarom maakten ze een gat in het dak, precies boven Jezus.]_{S2}

In de NBV-variant van (22) is de *omdat*-zin voorop geplaatst. Dit leidt tot een syntactisch complex geheel: de samengestelde zin is gelaagd en door de lange aanloop naar de hoofdzin zijn de cognitieve opslagkosten relatief hoog. De BGT voorkomt deze problematiek door de zin op te knippen in twee afzonderlijke hoofdzinnen en deze met het bijwoord *daarom* te verbinden. Voorbeeld (23) uit 2 Samuel 2:5 illustreert de vervanging van *omdat* door *want*.

- (23) NBV: David stuurde afgezanten naar Jabes in Gilead met de boodschap: [‘Wees gezegend door de HEER,] _{S1} [*omdat* u trouw hebt bewezen aan uw heer Saul en hem begraven hebt.] _{S2}
BGT: David zei: [‘Ik hoop dat de Heer jullie gelukkig maakt.] _{S1} [*Want* jullie zijn trouw geweest aan jullie leider Saul en jullie hebben hem begraven.] _{S2}

In (23) verbindt de NBV *S*₁ en *S*₂ opnieuw met het onderschikkende *omdat*, terwijl de BGT de zinnen weer opknipt en in dit geval verbindt met de nevenschikkend voegwoord *want*. Hiermee wordt syntactische gelaagdheid van het fragment voorkomen, wat in lijn is met hypothese 2.

Het totale aantal *omdat*-fragmenten neemt – contra hypothese 2 – in de BGT echter niet af, doordat de BGT-vertalers juist *omdat*-zinnen inzetten als vervanging voor causale woordgroepen, zoals in (12) uit Marcus 3:5, en niet-causale zinsdelen (dit komt beide zeven keer voor), zoals in voorbeeld (24) uit Amos 8:11.

- (24) NBV: [Weet dat de dagen komen – spreekt God, de HEER – dat ik het land zal laten hongeren.] _{S1} [Het zal geen *honger zijn naar brood of dorst naar water*, maar *honger naar de woorden van de HEER*.] _{S2}
BGT: God de Heer zegt: [‘Er komen dagen dat alle mensen in het land honger en dorst hebben.] _{S1} [Niet *omdat* de mensen verlangen naar brood en water,] _{S2} [maar *omdat* ze verlangen naar mijn woorden] _{S3}

De niet-causale woordgroepen *honger naar brood of dorst naar water* en *honger naar woorden* uit de NBV zijn uitgebreid tot twee finiete zinnen. Hierbij expliciteren de BGT-vertalers de causaliteit door beide finiete zinnen te verbinden met *omdat*. Iets vergelijkbaars geldt voor het connectief *doordat* (opgenomen in de categorie *overige markeringen*), dat in de NBV helemaal niet voorkomt en in de BGT juist drie keer. In deze gevallen wordt een *doordat*-zin ingezet om een infiniete constructie te vervangen.

De afname in het gebruik van de onderschikkende voegwoorden *zodat* en *opdat* in de BGT is wel in overeenstemming met hypothese 2. *Zodat* komt in de NBV vaker voor dan in de BGT: 32 versus acht keer; *opdat* komt in de NBV al niet veel voor en is in de BGT helemaal verdwenen. De *opdat*- en *zodat*-fragmenten uit de NBV worden in de BGT meestal omgezet in een hoofdzin. Deze hoofdzinnen worden soms impliciet gelaten en andere keren gemarkeerd met een nevenschikkend voegwoord (*en, want*) of een temporeel of causaal bijwoord (*dan, toen, daarom*). Deze vermindering van de syntactische complexiteit zien we bijvoorbeeld in (25) uit Galaten 5:11, waar de BGT *opdat* vervangt door *daarom*. Overigens is het mogelijk dat de BGT *opdat*-zinnen niet (alleen) vermijdt vanwege hun syntactische complexiteit, maar ook vanwege het niet-frequente en archaische karakter van *opdat*.

- (25) NBV: [Christus heeft ons bevrijd.]_{S1} [opdat wij in vrijheid zouden leven;]_{S2}
 BGT: [Christus heeft ons bevrijd.]_{S1} [Daarom kunnen we als vrije mensen leven.]_{S2}

De BGT-vertalers hebben dus in meerdere causale relaties de syntactische complexiteit verminderd. Dit leidt – in lijn met hypothese 2 – tot een toename in het aantal *daarom*-fragmenten en een afname in het gebruik van *zodat* en *opdat*. Het gebruik van *want* en *dus* neemt echter niet toe, wat erop wijst dat de vertalers onderschikking lang niet altijd vermijden. De daling van *omdat* (door de omzetting in *want* of *daarom*) wordt tenietgedaan door toevoeging van nieuwe onderschikkingen (contra hypothese 2): de BGT-vertalers vervangen causaliteit binnen de zin of tussen een finiete en een infiniete zin door causaliteit tussen twee finiete zinnen en markeren deze met *omdat* (en een enkele keer met *doordat*).

4.2.2 Connectiefkeuze in relatie tot conceptuele complexiteit We verwachtten dat de BGT vaker voorwaarts causale markeringen zou kiezen dan de NBV (zie hypothese 3 in sectie 2), om de chronologische volgorde van gebeurtenissen aan te houden en zo de conceptuele complexiteit van fragmenten te verminderen. De toename van het aantal *daarom*-fragmenten in de BGT lijkt dit te bevestigen: de BGT-vertalers vervangen *omdat* uit de NBV zeven keer door *daarom*. In twee van die gevallen wordt de BGT-variant met *daarom* inderdaad conceptueel eenvoudiger dan de *omdat*-variant in de NBV, zoals voorbeeld (26) uit Marcus 3:8 illustreert.

- (26) NBV: [Ook uit Judea en Jeruzalem, uit Idumea en het gebied aan de overkant van de Jordaan en uit de omgeving van Tyrus en Sidon kwamen veel mensen naar hem toe,]_{S2} [omdat ze hadden gehoord wat hij allemaal deed.]_{S1}
 BGT: Ze kwamen niet alleen uit Judea en Jeruzalem, maar ook uit andere landen en steden. [Al die mensen hadden over Jezus gehoord.]_{S1} [Daarom kwamen ze naar hem toe.]_{S2}

Door het opsplitsen van de zinnen is de coherentierelatie in de BGT niet alleen lokaler dan in de NBV, maar is het ook mogelijk om een coherentierelatie te leggen waarbij de oorzaak aan het gevolg vooraf gaat (eerst horen, dan komen), wat conceptueel eenvoudiger is.¹³

Er zijn echter ook vijf fragmenten in de BGT waarbij *daarom* een vooropgeplaatst *omdat* vervangt (zoals in (22)) en vier waarbij *daarom* als vervanging dient voor een voorop geplaatst *toen*. Daarbij wordt het geheel weliswaar syntactisch minder complex (zie sectie 4.2.1), maar er is geen sprake van een conceptuele vereenvoudiging, omdat ook in de NBG de oorzaak aan het gevolg voorafgaat. Bij de keuze voor *daarom* in plaats van vooropgeplaatst *omdat* (en *toen*) lijken de BGT-vertalers vooral vermindering van de syntactische complexiteit te beogen. Dit beeld wordt bevestigd door de tien achteropgeplaatste *omdat*-zinnen in de NBV die ook in de BGT met een niet-chronologische, achteropgeplaatste *omdat*-zin gemarkeerd worden. In geen van deze gevallen herordent de BGT de segmenten zó dat de zin conceptueel makkelijker wordt.

Het gebruik van het achterwaarts causale *want* neemt in de BGT niet systematisch af ten gunste van het voorwaartse *dus*. Wel zijn er twee NBV-gevallen van *want* die de BGT vervangt door *dus*, wat een conceptueel minder complexe constructie oplevert, zoals in (27) uit 2 Samuel 13:28.

Streven naar begrijpelijkheid. Gevolgen voor causaliteit in Bijbelvertalingen

- (27) NBV: [Jullie hoeven niets te vrezen,]_{S1} [*want* ik heb het jullie zelf bevolen.]_{S2}
BGT: [Ik ben degene die dit bevel geeft,]_{S1} [*dus* jullie hoeven niet bang te zijn.]_{S2}

Opmerkelijk genoeg komt het incidenteel voor dat de BGT een voorwaarts causaal vervangt door een achterwaarts causaal. *Dus* uit de NBV wordt een keer vervangen door *omdat* en *daarom* een keer door *omdat* en een keer door *want*. Het laatste zien we in fragment (28) uit 2 Samuel 7:27.

- (28) NBV: [U, HEER van de hemelse machten, God van Israël, hebt aan uw dienaar onthuld dat u voor mij een huis zult bouwen.]_{S2} [*Daarom* durf ik dit gebed tot u te richten.]_{S1}
BGT: [Machtige Heer, God van Israël, ik durf nu tot u te bidden.]_{S1} [*Want* u hebt tegen mij gezegd dat in mijn familie altijd iemand koning zal zijn.]_{S2}

In dit fragment blijft de syntactische complexiteit gelijk (het betreft twee nevenschikte zinnen), maar de conceptuele complexiteit neemt in de BGT-variant toe, doordat S_1 en S_2 niet meer chronologisch geordend zijn, zoals in de NBV-variant wel het geval is.

Hoewel de BGT-vertalers – contra hypothese 3 – voorwaarts causale connectieven dus niet structureel inzetten om een conceptueel eenvoudiger geheel te creëren, doen zij op een ander terrein wél vrij systematisch moeite om hun zwakke lezers conceptueel tegemoet te komen. Een laatste significant verschil tussen de twee vertalingen is namelijk dat de BGT minder discourse markers gebruikt dan de NBV ($z = 2,8$), met name in narratieve teksten. Daarmee vermijden ze de extra informatiestatus die discourse naast de causale relatie uitdrukken. Zo drukt *immers* in (29) uit Marcus 12:23 uit dat de informatie in S_2 niet alleen verklarend voor het voorafgaande is, maar ook als reeds bekend verondersteld wordt.

- (29) BGT: Wat gebeurt er als de mensen zullen opstaan uit de dood? [Met wie zal deze vrouw dan getrouwd zijn?]_{S1} [*Want* alle zeven broers zijn met haar getrouwd geweest!]_{S2}
NBV: [Wiens vrouw zal ze dan zijn bij de opstanding, wanneer ze opstaan uit de dood?]_{S1} [Alle zeven zijn ze *immers* met haar getrouwd geweest]_{S2}.

De informatie is inderdaad reeds bekend, omdat in het voorafgaande vermeld wordt dat de vrouw achtereenvolgens met de zeven broers gehuwd was. Door discourse markers te vermijden, vermijdt de BGT ook dat haar lezers dergelijke inferenties moeten maken. Al is de informatie uit de eerdere context op te maken, de BGT veronderstelt de informatie niet bekend bij de zwakke lezers en presenteert S_2 alsof deze nieuw is.

5 Conclusie

In dit onderzoek zijn we nagegaan welke gevolgen het streven naar begrijpelijkheid heeft voor het voorkomen van causale coherentierelaties en hun markeringen. Hiertoe hebben we een corpusonderzoek uitgevoerd naar de causaliteit in een Bijbelvertaling voor relatief ervaren lezers (de NBV) en één voor lezers met een lage geletterdheid (de BGT).

De corpusanalyse laat zien dat de BGT causaliteit – tegen hypothese 1 – niet vaker expliciteert dan de NBV. De BGT expliciteert enerzijds veel causale relaties die in de NBV impliciet gelaten zijn, maar laat een vergelijkbaar aantal relaties impliciet die in de NBV expliciet gemarkeerd zijn met een causaal connectief. Toch maakt de BGT het haar lezers soms gemakkelijker om causale coherentierelaties te leggen, door zinnen toe te voegen en daarmee inferenties te expliciteren die de NBV-lezers zelf moeten herleiden.

De BGT expliciteert causaliteit vrijwel uitsluitend met een causaal connectief tussen twee finiete zinnen, terwijl de NBV ook frequent causaal infinitie bijzinnen en causale woordgroepen gebruikt. De BGT gaat er blijkbaar vanuit dat het voor lezers eenvoudiger is om twee korte, causaal verbonden finiete zinnen te lezen, dan één lange zin met een causale voorzetselgroep. Door de causale woordgroepen in een aparte zin te plaatsen, wordt de informatiedichtheid per zin inderdaad minder groot. De voorbeelden laten echter zien dat het geheel syntactisch gezien niet per definitie minder complex wordt: bij de keuze voor finiete zinnen blijft de syntactische complexiteit gelijk als er een onderschikkend connectief zoals *omdat* gekozen wordt.

Het streven naar begrijpelijkheid leidt er ook toe dat de BGT bijvoeglijke bijzinnen en informatiedichte naamwoordgroepen vermijdt, die in de NBV geregeld voorkomen, en in plaats daarvan gemarkeerde causale coherentierelaties toepast. De BGT zet zinnen soms ook in een compleet andere volgorde, waardoor S_1 en S_2 uit de causale relatie in de NBV-variant niet meer naast elkaar staan en causale relaties verdwijnen.

In overeenstemming met hypothese 2 zagen we een toename in het aantal *daarom*-fragmenten en een afname in het gebruik van *zodat* en *opdat*. Het gebruik van *want* en *dus* is echter niet vergroot, tegen onze verwachting in dat het aantal nevenschikkende voegwoorden en bijwoorden structureel zou toenemen. Bovendien past de BGT *omdat*-zinnen niet structureel minder toe, doordat *omdat*-zinnen wel worden vermeden, maar op andere plaatsen juist worden ingezet als vervanging voor causale woordgroepen, niet-causale zinsdelen en voor causaliteit tussen finiete en infinitie zinnen. Dit wijst erop dat de BGT-vertalers onderschikkingen niet systematisch vermijden, maar deze toepassen om “erger” te voorkomen.

Ook hypothese 3 wordt gedeeltelijk ondersteund door onze data. *Daarom* is frequenter in de BGT, wat steun geeft aan hypothese 3, maar vervangt daarin vooral het vooropgeplaatste *omdat*. Deze keuze verlaagt weliswaar de syntactische complexiteit van de zin, die nu een nevenschikking bevat in plaats van een onderschikking, maar het verandert de chronologische ordening niet, aangezien die al iconisch was (oorzaak-gevolg). In tegenstelling tot hypothese 3 komt het incidenteel zelfs voor dat de BGT een voorwaarts causaal vervangt door een achterwaarts causaal. Het gebruik van de achterwaartse connectieven *want* en *omdat* is niet systematisch lager in de BGT en de voorwaartse causalen komen in de BGT niet systematisch meer voor ter vervanging van achterwaartse connectieven in de NBV. Wel kiest de BGT in causale relaties minder vaak voor discourse markers dan de NBV, en vermijdt het op die manier te veronderstellen dat informatie binnen de gerelateerde zinnen al bekend is bij de lezers.

Samenvattend: het streven naar begrijpelijkheid heeft vooral gevolgen voor het zinsniveau waarop causaliteit gemarkeerd wordt en de connectiefkeuze. De BGT kiest vrijwel uitsluitend voor causaliteit tussen twee finiete zinnen, om de informatiedichtheid van zinnen zo laag mogelijk te houden. De connectiefkeuze leidt regelmatig tot een syntactische vereenvoudiging, maar de conceptuele complexiteit wordt niet systematisch verlaagd.

Dit onderzoek toont aan dat de BGT – tegen onze verwachtingen in – niet méér causaliteitsmarkeringen bevat dan de NBV. Bij beide vertalingen moeten lezers een deel van de causale relaties dus zelf leggen. Wat explicitering van causaliteit betreft, vaart de BGT wel een duidelijk andere koers dan schrijvers van educatieve teksten voor laaggeletterde lezers: de BGT kiest er frequent voor om causaliteitsmarkeringen te gebruiken, terwijl vmbo-schoolboeken voor de basisberoepsgerichte leerweg coherentierelaties nauwelijks expliciet maken (volgens Land (2009) slechts in 22% van alle relaties). De BGT lijkt haar lezers dus meer tegemoet te komen dan schrijvers van educatieve teksten, maar niet frequenter dan de NBV. Het is ook de vraag of het voor zwakke lezers noodzakelijk is om elke causale relatie te markeren. Graesser, Singer en Trabasso (1994) laten zien dat lezers met name moeite hebben met indirecte causale relaties. Dat betekent dat schrijvers vooral die relaties dienen te markeren. En juist op dat punt is de BGT haar lezers van dienst: haar streven naar begrijpelijkheid leidt tot explicitering van inferenties die NBV-lezers zelf moeten maken.

Een tweede bevinding die tegen onze verwachtingen ingaat, is dat de BGT onderschikkingen (zowel voorop- als achteropgeplaatste) niet systematisch vermijdt, maar deze gericht inzet om grotere complexiteit te voorkomen. De BGT kiest bijvoorbeeld geregeld voor een onderschikkende connectiefzin (en dus voor causaliteit tussen twee finiete zinnen), waar de NBV een *om-te*-constructie (en dus causaliteit tussen een finiete en een infiniete zin) selecteert. Ook hier is de vraag in hoeverre dat echt problematisch is voor zwakke lezers. Zo claimt Renkema (1975, p. 317–318) – overigens zonder zich te baseren op lezersonderzoek – dat het aantal persoonsvormen lang niet alles over de begrijpelijkheid van een tekst zegt, waarbij hij expliciet een *om-te*-voorbeeld aanhaalt om zijn claim te onderbouwen. Effectonderzoek moet uitwijzen of laaggeletterde lezers daadwerkelijk meer moeite hebben met finiete hiërarchisch geordende zinnen dan met nevenschikte zinnen of infiniete zinnen. Wat de complexiteit betreft lijkt het vooral wenselijk om per zin het aantal inbeddingen in te perken. Gezien de verwerkingskosten (Gibson 1998, 2000; Hawkins 1994, 2004) zou er daarnaast voor gepleit kunnen worden om met name vooropgeplaatste bijzinnen kort te houden of deze zelfs helemaal te vermijden en in plaats daarvan achteropgeplaatste inbeddingen te kiezen, zoals Anderson en Davison (1988) bepleiten. Dit lijkt echter niet in alle gevallen wenselijk. Uit corpusonderzoek blijkt namelijk dat vooropgeplaatste zinnen een specifieke rol spelen in de organisatie van de discourse (zie Chafe 1984; Thompson 1985; Givón 1987; Ramsay 1987; Ford 1993; Auer 2000; Verstraete 2004; Troost, Jansen & Sanders 2008): deze zorgen voor thematische continuïteit en bieden lezers een interpretatiekader waarbinnen zij de hoofdzin moeten interpreteren. Vooropgeplaatste zinnen met bekende informatie kunnen het verwerken van nieuwe informatie dus vereenvoudigen, waar vooropgeplaatste zinnen met nieuwe informatie juist moeilijk te verwerken zijn, zoals blijkt uit experimenteel onderzoek van Britton, Gülgöz en Glynn (1993): zij tonen aan dat lezers zinnen moeilijker integreren in hun mentale representatie wanneer deze informatie nieuw is. Effectonderzoek zou duidelijk moeten maken of de faciliterende functie van vooropplaatsing ook bij zwakke lezers opweegt tegen de extra cognitieve energie die het kost om dergelijke zinnen te verwerken.

Een derde punt dat opvalt, is dat de BGT de conceptuele complexiteit niet structureel verlaagt door achterwaarts causale connectieven systematisch te vervangen door voorwaarts causale connectieven, die een chronologische ordening mogelijk maken. Belangrijke ver-

klaringen hiervoor zijn dat de ordening van zinnen niet alleen door chronologie van de gebeurtenissen in die zinnen bepaald wordt (zie de voorgaande alinea) en dat een temporele ordening niet altijd relevant is voor causale relaties (zie Diessel 2005, 2008; Evers-Vermeul 2005). Chronologische ordening speelt weliswaar een rol in oorzaak-gevolg-relaties, maar niet in redeneerrelaties, waarbij conclusies ondersteund worden door argumenten, of in zogenaamde speech-act-relaties waarbij een bevel, vraag of waarschuwing gemotiveerd wordt. Bij redeneer- en speech-act-relaties is iconiciteit dus niet relevant.

Ons onderzoek wijst uit dat syntactische en conceptuele complexiteit regelmatig op gespannen voet met elkaar staan, wat een verklaring biedt voor het feit dat het streven naar begrijpelijkheid niet op alle fronten tot een vereenvoudiging leidt. Zo vermijdt de BGT in fragment (30) uit Marcus 3:20 het gebruik van *want* en is de relatie door de chronologische ordening conceptueel minder complex dan in de NBV. Syntactisch gezien is de BGT-variant echter complexer geworden door de onderschikking in plaats van de nevenschikking van zinnen.

- (30) NBV: [Maar ze kregen niet eens de kans om rustig te eten.]_{s2} [*Want* er waren al weer heel veel mensen naar Jezus toe gekomen.]_{s1}
 BGT: [Hij ging terug naar huis, en weer verzamelde zich een menigte,]_{s1} [*zodat* ze zelfs niet de kans kregen om te gaan eten.]_{s2}

Een tweede voorbeeld is te vinden in (31) uit Marcus 13:9. Hier kiest de BGT voor een causaal finiete *omdat*-zin in plaats van een causale woordgroep. Dit leidt weliswaar tot een conceptuele vereenvoudiging (door de lagere informatiedichtheid per zin), maar syntactisch gezien wordt het geheel juist complexer: de onderschikking met *omdat* maakt de zin meer gelaagd. Ook is het totale resultaat in (31) langer, hoewel de BGT dit verzacht door de zin op te knippen. Hierdoor komt de tweede *omdat*-zin echter los te staan van de zin waar deze bij hoort.

- (31) NBV: Want ieder die zijn leven wil behouden, zal het verliezen, maar wie zijn leven verliest *omwille van mij en het evangelie*, zal het behouden.
 BGT: Als je je leven probeert te redden, zul je het juist voor altijd verliezen. [Maar je kunt ook je leven verliezen,]_{s1} [*omdat* je mijn volgeling bent,]_{s2} [Of *omdat* je het goede nieuws vertelt,]_{s3}

Ook bij dit opknippen van zinnen lijkt er sprake te zijn van tegenstrijdigheid: enerzijds leidt het tot korte(re) en minder gelaagde zinnen, anderzijds resulteert het, hier en elders in het corpus, in zinnen waarbij nevenschikkende en soms zelfs onderschikkende connectieven een nieuwe zin inleiden. Dit is een tamelijk informeel tekstkenmerk dat weliswaar steeds vaker voorkomt (Cotter 2003), maar waarvan niet duidelijk is wat de precieze gevolgen zijn voor tekstbegrip. Ook hier is nader onderzoek gewenst.

In deze corpusstudie vormen de acht meest frequent voorkomende connectieven het uitgangspunt van de analyses. Daarmee hebben we vanwege noodzakelijke inperking andere markeringen buiten beschouwing gelaten. Vervolgonderzoek moet uitwijzen hoe andere causaliteitsmarkeringen – signaalzinnen zoals *het gevolg is* dat, causale voorzetselgroepen zoals *omwille van*, en causale markeringen aan het begin van infinitieve zinnen (constructies met *om te* en *door te*) – uit de NBV terugkomen in de BGT.

Ons corpus omvat verschillende Bijbelboeken, zodat we onze bevindingen kunnen generaliseren over de verschillende genres. Tegelijkertijd rijst de vraag of het gebruik van markeringen niet mede wordt bepaald door de complexiteit van het genre of simpelweg door verschillen in stijlkeuzes van de diverse auteurs van de verschillende bijbelboeken. De profetenboeken en epistolaire teksten zijn zowel semantisch als syntactisch moeilijker dan de narratieve Bijbelboeken (Smits 2003; Vriezen & Van der Woude 2000). De verwachting is daarom dat de BGT haar lezers bij deze genres meer tegemoet zal komen. Ook binnen genres is het goed denkbaar dat er verschillen optreden. Zo is Marcus een relatief makkelijke tekst, waarbij veelvuldig gebruik gemaakt is van parataxis. Zinnen staan vaak in een nevenschikt verband geplaatst, zijn relatief kort en worden vaak aaneengeschakeld door het Griekse *kai*, wat vertaald kan worden door *en*, maar ook door markeringen die meer informatie geven over het type relatie (*maar, want*). Ondersgeschikte zinnen en andere complexere zinsstructuren zijn vermeden en scènes worden niet expliciet aan elkaar verbonden (Bastiaens 2000, p.107). Een corpusonderzoek met fragmenten uit bijvoorbeeld het Lucas-evangelie – dat veel meer een literaire stijl heeft (Bastiaens 2000, p. 106) – kan licht werpen op de vraag of in hoeverre vertaalkeuzes beïnvloed worden door genre en/of specifieke voorkeuren van de auteur.

In dit artikel hebben we ons gericht op aanpassingen in wat Land (2009) de *structuurdimensie* noemt: wijzigingen in de markering van coherentierelaties. Het is echter aannemelijk dat het streven naar begrijpelijkheid ook consequenties heeft op de *stijldimensie*. Zeker bij teksten waarin profeten namens anderen spreken of waarin verhalenvertellers gedachten en gevoelens van personages weergeven, is het goed denkbaar dat heralters andere keuzes maken in het vertelperspectief (Sanders & Redeker 1993, 1996) of de mate van subjectiviteit van coherentierelaties (Sanders 2009). In fragment (32) uit Zefanja 1:17 is de connectiekeuze in beide vertalingen bijvoorbeeld gelijk (*want*), maar de perspectiefkeuze in de NBV wijkt duidelijk af van die in de BGT. In de NBV staat de actie van God centraal (de *Ik*-persoon in S₁), terwijl de BGT de bangheid van de mensen op de voorgrond plaatst. Hier zullen we in een vervolgstudie nader op ingaan.

- (32) NBV: [Ik zal de mensen angst aanjagen, ze zullen rondlopen als blinden.]_{S1} [want ze hebben tegen de Heer gezondigd.]_{S2}
BGT: [Dan zullen de mensen bang zijn voor de Heer.]_{S1} [Want ze hebben dingen gedaan die de Heer verboden heeft.]_{S2}

Samenvattend kunnen we stellen dat er in de BGT tamelijk grote veranderingen zijn aangebracht, die relaties soms lokaler maken (door het opknippen van zinnen) en die de interpretatiemogelijkheden regelmatig inperken (door de explicitering van inferenties). Zoals de voorgaande discussie duidelijk maakt, zijn hierbij allerlei strategieën meer of minder systematisch ingezet om de tekstcomplexiteit te verlagen. Een deel van deze strategieën is gebaseerd op empirisch vastgestelde effecten op begrijpelijkheid (zoals bijvoorbeeld gerapporteerd in Land 2009; McNamara & Kintsch 1996). Een groot deel ervan is echter gebaseerd op veronderstelde effecten op tekstbegrip. Het ligt voor de hand om na te gaan in hoeverre deze strategieën daadwerkelijk het beoogde gunstige effect uitwerken op het begrip en op de waardering van laaggeletterde lezers. Het werk van Renkema en Van Wijk (2003) heeft hiertoe een voorzet gedaan. Hun onderzoek naar lezerswaardering van bijbelvertalingen laat zien dat de verwachtingen van bijbelvertalers over de tekstkenmerken die lezers zullen

waarden lang niet altijd stroken met de daadwerkelijke waarden. Zo blijken lezers tekstvarianten met relatief complexe zinnen hoger te waarderen dan de relatief makkelijkere varianten – zolang beide tekstvarianten niet tegelijkertijd aangeboden worden (Renkema & Van Wijk 2003, p. 188). Land (2009) heeft echter aangetoond dat de teksten die laaggeletterde lezers het hoogst waarderen niet per definitie ook de teksten zijn die zij het best begrijpen. Kortom, alleen met effectonderzoek naar tekstbegrip onder de beoogde lezersgroep kunnen we uiteindelijk “evidence-based” tekstadviezen geven die leiden tot begrijpelijke teksten voor laaggeletterde lezers.

Noten

- * Wij danken de redactie en twee anonieme reviewers van het Tijdschrift voor Taalbeheersing voor hun adviezen.
- 1 Zie <http://www.begrijpelijketaal.nl/Downloads/RichtlijnenEenvoudigCommuniceren.def.pdf> (laatst geraadpleegd 9 februari 2011).
- 2 *Dus* is een zogenaamd voegwoordelijk bijwoord, dat én als nevenschikkend voegwoord én als bijwoord kan voorkomen.
- 3 De NBV-teksten in dit artikel zijn ontleend aan *De Nieuwe Bijbelvertaling*, © Nederlands Bijbelgenootschap 2004/2007. De NBV is digitaal raadpleegbaar op www.biblija.net. Voor het beschikbaar stellen van de fragmenten uit de *Bijbel in Gewone Taal* willen we het Nederlands Bijbelgenootschap en in het bijzonder Clazien Verheul bedanken.
- 4 Vriezen en Van der Woude (2000) laten bijvoorbeeld zien dat narratieve teksten een vaste zinsbouw kennen (werkwoord, subject, object, indirect object en eventuele adverbiale bepalingen), terwijl zinnen in profetieën en epistolaire brieven veel meer variatie in de zinsbouw vertonen. Ook zijn profetieën en brieven inhoudelijk complexer: bij profetieën is niet altijd duidelijk binnen welke tijd of context een profetie geplaatst moet worden en wordt de chronologische volgorde herhaaldelijk doorbroken (Vriezen & Van der Woude 2000, Smits 2003); in epistolaire teksten komt ironie voor en wordt er veel geredeneerd op basis van voorbeelden uit het Oude Testament (Smits 2003).
- 5 Hiermee zijn die fragmenten buiten beschouwing gelaten die causaal geïnterpreteerd kunnen worden, maar in beide vertalingen impliciet gelaten zijn of waarin sprake is van onderspecificatie vanwege markering met bijvoorbeeld een additief of temporeel connectief (Spooren 1997).
- 6 We bedoelen met *discourse markers* die woorden die niet alleen op semantisch niveau een rol spelen, maar ook op pragmatisch niveau. De *discourse markers* in dit artikel markeren niet (alleen) een causale relatie, maar geven ook aan dat de gepresenteerde informatie al toegankelijk is voor de lezer (Evers-Vermeul 2010).
- 7 De BGT expliciteert hier een reden die in de grondtekst niet aanwezig is.
- 8 Een kappa-berekening was niet mogelijk voor *zinstype gemarkeerde causaliteit* doordat beide beoordelaars alle fragmenten hadden beoordeeld als ‘causaal finiet’.
- 9 Het kwam ook voor dat één beoordelaar een coherentierelatie markeerde als *causaal*, terwijl de ander koos voor *impliciet* of *anders*. Dit betrof gevallen waarbij de ene vertaling twee causale relaties legde (tussen S_1 en S_2 en tussen S_1 en S_3), met zowel een causaal connectief voor S_2 als voor S_3 , terwijl de andere vertaling alleen een causaal connectief gebruikte tussen S_1 en een gecoördineerde S_2 en S_3 . Juist het additieve connectief binnen de nevenschikking zorgde voor analyseverschillen tussen de beoordelaars.
- 10 Zie voor de aanvullende criteria Van Silfhout (2011).
- 11 Voorbeeld (16) geeft uitdrukking aan zowel een contrastief als een causaal verband. Het contrast wordt gemarkeerd door *anders* en het causale verband blijft impliciet; de auteur had nog *want* voor *anders* kunnen toevoegen om ook de causaliteit expliciet te markeren.

Streven naar begrijpelijkheid. Gevolgen voor causaliteit in Bijbelvertalingen

- 12 Dit verklaart een deel van de toename van het aantal *daarom*-fragmenten in de BGT. *Daarom* vervangt in de BGT daarnaast ook impliciete relaties (13 keer) en niet-causale relaties uit de NBV (17 keer), met name additieve (11 keer).
- 13 Dat geldt in ieder geval voor de relatieve ordening van S_1 en S_2 (die in de BGT-variant de chronologie van de gebeurtenissen weerspiegelt). Zoals een anonieme reviewer terecht opmerkt, leidt dit er wel toe dat het komen van de mensen nu twee keer genoemd wordt.

Bibliografie

- Anderson, R.C., & Davison, A. (1988). Conceptual and empirical bases of readability formulas. In A. Davison & G.M. Green (Red.), *Linguistic complexity and text comprehension: Readability issues reconsidered* (pp. 23-53). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Auer, P. (2000). Pre- and post-positioning of *wenn*-clauses in spoken and written German. *InList*, 15, March 2000. online beschikbaar: <http://www.uni-potsdam.de/u/inlist/issues/15/index.htm>.
- Bastiaens, J. (2000). Vertaal- en stijkwedsties in het Marcusevangelie. In P. Gillaerts (Red.), *Effata; Beschouwingen over bijbelvertalen en stijl* (pp. 101-116). Antwerpen: Katholieke Vlaamse Hogeschool.
- Britton, B.K., Gülgöz, S., & Glynn, S.M. (1993). Impact of good and poor writing on learners: Research and theory. In B.K. Britton, A. Woodward & M.R. Binkley (Red.), *Learning from textbooks: Theory and practice* (pp. 1-46). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Brugge, A. ter (2009). Het oog is de lamp van het lichaam. *Met andere woorden*, 28(4), 15-22.
- Chafe, W. (1984). How people use adverbial clauses. In C. Brugman & M. Macaulay (Red.), *Proceedings of the Tenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (pp. 437-449). Berkeley: Berkeley Linguistics Society.
- Cotter, C. (2003). Prescription and practice: Motivations behind change in news discourse. *Journal of Historical Pragmatics*, 4(1), 45-74.
- Crossley, S.A., McCarthy, Ph.M., Louwse, M.M., & McNamara, D.S. (2007). A linguistic analysis of simplified and authentic texts. *The Modern Language Journal*, 91(i), 15-30.
- Diessel, H. (2005). Competing motivations for the ordering of main and adverbial clauses. *Linguistics*, 43, 449-470.
- Diessel, H. (2008). The iconicity of sequence. A multifactorial analysis of clause order in complex sentences. *Cognitive Linguistics*, 19(3), 465-490.
- Evers-Vermeul, J. (2005). *The development of Dutch connectives: Change and acquisition as windows on form-function relations*. PhD dissertation, Utrecht University. Utrecht: LOT.
- Evers-Vermeul, J., & Sanders, T. (2009). The emergence of Dutch connectives; how cumulative cognitive complexity explains the order of acquisition. *Journal of Child Language*, 36(4), 829-854.
- Evers-Vermeul, J. (2010). *Dus vooraan of in het midden? Over vorm-functierelaties in het gebruik van connectieven*. *Nederlandse Taalkunde*, 15, 149-175.
- Ford, C.E. (1993). *Grammar in interaction. Adverbial clauses in American English conversations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibson, E. (1998). Linguistic complexity: locality of syntactic dependencies. *Cognition*, 68, 1-76.
- Gibson, E. (2000). The dependency locality theory: a distance based theory of linguistic complexity. In Y. Miyashita, A.P. Marantz & O'Neil, W. (Red.), *Image, language, brain* (pp. 95-126). Cambridge: MIT Press.
- Givón, T. (1987). Beyond foreground and background. In R.S. Tomlin (Red.), *Coherence and grounding in discourse* (pp. 175-188). Amsterdam: John Benjamins.
- Graesser, A.C., Singer, M., & Trabasso, T. (1994). Constructing inferences during narrative text comprehension. *Psychological Review*, 101, 371-395.
- Haiman, J. (1985). *Iconicity in syntax*. Amsterdam: Benjamins.

- Hawkins, J.A. (1994). *A performance theory of order and constituency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hawkins, J.A. (2004). *Efficiency and complexity in grammars*. Oxford: Oxford University Press.
- Kemper, S., Jackson, J.D., Cheung, H., & Anagnopoulos, C.A. (1993). Enhancing older adults' reading comprehension. *Discourse Processes*, 16, 405-428.
- Kraf, R. & Pander Maat, H. (2009). Leesbaarheidsonderzoek: oude problemen, nieuwe kansen. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 31(2), 97-123.
- Land, J. (2009). *Effecten van tekst- en lezerskenmerken op het tekstbegrip en de tekstwaardering van vmbo-leerlingen*. Eburon: Delft.
- Langeveld, A. (1994). *Vertalen wat er staat*. Amsterdam/Antwerpen: Arbeiderspers.
- NBG (2009). *Vertaalafspraken Bijbel in Gewone Taal*. Haarlem: Nederlands Bijbelgenootschap.
- McNamara, D.S., & Kintsch, W. (1996). Learning from text: Effects of prior knowledge and text coherence. *Discourse Processes*, 22, 247-287.
- McNamara, D.S., Kintsch, E., Butler-Songer, N., & Kintsch, W. (1996). Are good texts always better? Interactions of text coherence, background knowledge, and levels of understanding in learning from text. *Cognition and Instruction*, 14(1), 1-43.
- Ramsay, V. (1987). The functional distribution of preposed and postposed "if" and "when" clauses in written discourse. In R.S. Tomlin (Red.), *Coherence and grounding in discourse* (pp. 383-408). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Renkema, J. (1975). Een verkennend onderzoek naar de leesbaarheid van bijbelvertalingen. *Nederlands theologisch tijdschrift*, 29, 305-321.
- Renkema, J., & Wijk, C. van (2003). Converting the words of God: An experimental evaluation of stylistic choices in the new Dutch bible translation. In L. Van Vaerenbergh (Red.), *Linguistica Antverpiensia* (pp. 169-190). Antwerpen: Hogeschool Antwerpen.
- Rosenberg, S., & Abbeduto, L. (1987). Indicators of linguistic competence in the peer group conversational behavior of mildly retarded adults. *Applied Psycholinguistics*, 8, 19-32.
- Sanders, J. (2009). Causal connectives in Dutch Biblical Translations. A cognitive linguistic approach. In T. Sanders & E. Sweetser (Red.), *Causal categories in discourse and cognition* (pp. 61-90). Den Haag: Mouton de Gruyter.
- Sanders, J., & Redeker, G. (1993). Linguistic perspective in short news stories. *Poetics*, 22, 69-87.
- Sanders, J., & Redeker, G. (1996). Perspective and the representation of speech and thought in narrative discourse. In G. Fauconnier & E. Sweetser (Red.), *Spaces, worlds and grammars* (pp. 290-317). Chicago, University of Chicago Press.
- Sanders, T., Land, J., & Mulder, G. (2007). Linguistic markers of coherence improve text comprehension in functional contexts. *Information Design Journal*, 15(3), 219-235.
- Sanders, T., & Wijk, C. van (1996). Text analysis as a research tool: How hierarchical structure gives insight in the writer's representation. In C. Levy & S. Ransdell (Red.), *The science of writing* (pp. 251-270). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Silfhout, G. van (2011). *Effecten van vertaaldelen op connectiekeuze en mate van subjectiviteit*. MA-thesis Universiteit Utrecht. Online beschikbaar: <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2011-0223-200526/UUindex.html> (laatst geraadpleegd d.d. 17 augustus 2011).
- Smits, J. (2003). Inleiding in de Nieuwtestamentische brieven. In J. Fokkelman & W. Weren (Red.) *De bijbel literair: opbouw en gedachtegang van de bijbelse geschriften en hun onderlinge relaties* (pp. 49-59). Zoetermeer: Meinema/Kapellen.
- Spooren, W. (1997). The processing of underspecified coherence relations. *Discourse Processes*, 24, 149-168.
- Spronk, K. (2005). *Het verhaal van een vertaling. De totstandkoming van de Nieuwe Bijbelvertaling*. Heerenveen: NBG.
- Thompson, S.A. (1985). Grammar and written discourse: Initial vs. final purpose clauses in English. *Text*, 5, 55-84.

Streven naar begrijpelijkheid. Gevolgen voor causaliteit in Bijbelvertalingen

- Troost, C., Jansen, F., & Sanders, T. (2008). Bepaalt cognitieve economie de plaats van temporele en causale bijzinnen? *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 30(1), 75–88.
- Uit den Boogaart, P.C. (Red.) (1975). *Woordfrequenties in geschreven en gesproken Nederlands*. Utrecht: Oosthoek, Scheltema & Holkema.
- Vandepitte, S. (1993). *A pragmatic study of the expression and the interpretation of causality: Conjuncts and conjunctions in Modern Spoken British English*. Brussel: Paleis der Academiën.
- Verheul, C. (2007). De Nieuwe Bijbelvertaling als Nederlandse literaire tekst. In K. Spronk, C. Verheul, L. de Vries & W. Weren (Red.), *De bijbel vertaald. De kunst van het kiezen bij het vertalen van de bijbelse geschriften* (pp. 75–99). Zoetermeer: Meinema.
- Verheul, C. (2008). Een Bijbelvertaling in eenvoudig Nederlands. *Met andere woorden*, 27(1), 3–11.
- Verstraete, J.-C. (2004). Initial and final position of adverbial clauses in English: the constructional basis of the discursive and syntactic differences. *Linguistics*, 42, 819–853.
- Vries, L. de (2007). Some remarks on the use of Bible translations as parallel texts in linguistic research. *Sprachtypologie und Universalienforschung*, 60(2), 148–157.
- Vriezen, Th. C., & Woude, A.S. van der (2000). *Oudisraëlitische en vroegjoodse literatuur*. Kampen: Kok.